

Vytautas AMBRAZAS

*Lietuvių kalbos institutas***VERSTINIŲ XVI–XVII a. LIETUVIŠKŲ RAŠTŲ REIKŠMĖ ISTORINEI SINTAKSEI**

Verstiniai tekstai, kaip žinoma, sudaro daugumą XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminklų. Jų reikšmę to meto kalbos sintaksinei sandarai nušviesti iki šiol linkstama vertinti kritiškai. Teigiama, kad „bemaž visų ano meto verstinių raštų kalba yra negyva, dirbtinė“ (Paliolis, 1967, 15), kad juose „apstu ne tik linksnių bei prielinksnių nelietuviško vartojimo atvejų, bet ir originalo pavyzdžiu vergiškai sukonstruotų išties sakinių“ (ib. 209–210). Net kalbant apie Mikalojų Daukšą terandama „labai maža gyvosios kalbos bruožų sintaksėje, sakinio konstrukcijoje“ (Lebedys, 1963, 329), teigiama, kad daug kur versta tiesiog pažodžiui (Tangl, 1928, 8).

Mintys apie pažodinių didelės dalies to meto vertimų pobūdį, be abejo, teisingos. Versdami religinius tekstus reformacijos priešprieš laikotarpiu, autoriai stengėsi kiek įmąnydami laikytis originalų. Nutolimas nuo jų galėjo būti palaikytas sąmoningu iškraipymu ir sukelti vertėjui pavojingų padarinių. Tad ištikimybę verčiamų tekstų raidei senųjų raštų autoriai laikė neabejotinu privalumu, kartais net pabrėžtinai ją deklaruodavo kaip Simonas Vaišnoras, kuris savo „Žemčiūgos“ pratarmėje gyrėsi, kad „ego in translatione me ad eosdem phrases et loquendi formas accomodavi, et verbum uerbo, quantum fieri potuit, reddidi (=reddidi)“. Ir vis dėlto (nors tai gali atrodyti ir paradoksalu) kaip tik minėtos aplinkybės verstinius tekstus daro ypač reikšmingus ir informatyvius – tais atvejais, kai vertėjas, spiriamas lietuvių kalbos sintaksinės sistemos savitumo, ryžtasi nutolti nuo originalo sakinio struktūros ir verčiamo teksto turinį perteikia savitomis priemonėmis. Tie nutolimai – ar tai būtų skirtingas žodžių tvarkos modelis, ar skirtingas linksnis, prielinksninė ar kitokia konstrukcija, pavartota priešinant stipriai originalo kalbos traukai, yra itin iškalbingi senosios lietuvių kalbos sintaksinės sandaros ypatybių liudijimai. Verstiniai tekstai čia net daugiau už negausius originaliuosius ar kompiliacinius gali pasakyti apie vieno ar kito sintaksinio reiškinių produktyvumą to meto gyvojoje kalboje, skatinusį vertėją peržengti pirminio šaltinio kalbos pavyzdį ir autoritetą. Kai tų reiškinių senumą patvirtina tautosakos, tarmių ir giminiškų kalbų duomenys, jie gali būti tiesiogiai panaudoti ankstesnės sakinio sandaros rekonstrukcijai.

Vienas iš tokių sintaksinių archaizmų, kurių vietą senosios lietuvių kalbos sintaksinėje sistemoje padeda nustatyti verstinių tekstų santykis su originalais, yra vad. dvjybiniai linksniai (casus duplex). Tuo terminu žymimos konstrukcijos, kuriose dvi to

paties linksnio formos, priklausomos nuo sakinio centro – veiksmožodžio, tarp savęs siejamos iš žilos senovės paveldėtu apoziciniu ryšiu. Apozicinio ryšio pagrindu sudaryta daugelis ir dabar vartojamų tarininio pažyminio konstrukcijų: *tėvas grįžo ligonis; laukėm tavęs sveiko/kitokio; padėjo jai vos gyvai; pripylė stiklus sklidinus* ir pan. Antrasis linksnis šiais atvejais turi dvilypius sintaksinius ryšius: su veiksmožodžiu ir su pirmuoju linksniu¹. Tokie dvejetainiai linksniai senojoje lietuvių kalboje buvo vartojami ir po fizinės bei psichinės percepcijos, mąstymo, sakymo ir pan. veiksmožodžių atlikdami įtrauktinio (priklausomo) sakinio funkciją. Dabartinėje kalboje jų randame tik likučių, daugiausia liaudies dainose, kur jiems išlikti padėjo ritminės teksto struktūros pastovumas, pvz.: *Sakė tave jauną didį girtuoklėlį* KlpD 13; *Kalba mane šiokią, kalba mane tokią* VD I 238.

XVI a. raštuose, ypač Bretkūno Biblijoje, šios reikšmės dvejetainiu vardažodžių akuzatyvu, rečiau – genityvu verčiami vokiškojo originalo šalutiniai aiškinamieji sakiniai. Šalutinius sakinius kai kur randame ir atitinkamose Vulgatos vietose, plg.:

Ir regedams sawa sunų Iana tikusį Wira padare ghi Hoitmanu I Mak 13,54 – *Vnd die weil er sahe / das sein son Iohannes ein tüchtiger Man war – Et vidit Simon Joannem, filium suum, quod fortis praelii vir esset;*

Ir kaczei szinna anus (ios) negiwus, tacziau tęka paskui ių Bar 6,41 – *Vnd wiewol sie wissen / das kein Leben in jnen ist – quasi possint sentire qui non habent motum;*

Neweisdeket mane teip iūdos GG 1,6 – *Sehet mich nicht an das ich so schwartz bin – Nolite me considerare quod fusca sim.*

Taip pat dvejetainis akuzatyvas sutinka ir su Liuterio Biblijos bejungtukųjų sakinių, turinčių aiškinamąją reikšmę, priklausomais dėmenimis, plg.:

Meldzama, sakikesi maną Seseřį I Moz 12,19 – *Lieber so sage doch / du seist meine Schwester – Dic ergo, obsecro te, quod soror mea sis;*

Kam sakei ię tawa Seseřį? I Moz 12,19 – *Warum sprachestu denn / sie were deine Schwester? – Quam ob causam dixisti esse sororem tuam?*

Dvejetainiu vardažodžių akuzatyvu Bretkūnas vertė ir kitokius originalų pasakymus, pvz.:

Mes paikiej, tarrem... io galą gėdą Išm 5,4 – *Wir narren / hielten... sein ende fur ein schande – aestimabamus... finem illorum sine honore;*

Esch sawa Weida prisch ius ne atmainisiu (nerodisiu rusta) Jer 3,12 – *So wil ich mein Antlitz nicht gegen euch verstellen – et non avertam faciem meam a vobis.*

Aiškinamiesiems santykiams reikšti XVI a. vakarinėse, rečiau – rytinėse tarmėse buvo vartojami ir prijungiamieji sakiniai su jungtukais *jog, kad, kaip* (plg. H e r m a n n,

¹ Tuo šie dvejetainiai linksniai skiriasi nuo panašios išorinės formos konstrukcijų (taip pat dažnai vadinamų dvejetainiais linksniais), kuriose abu linksniai, priklausomi nuo veiksmožodžio, turi skirtingas semantines funkcijas (roles) ir vienas su kitu nėra siejami, pvz.: *jis šunį tą sriubą lakin(a)*, plg. *jis lakina šunį* (P)/*jis lakina sriubą* (CONT); apie jas žr. F r a e n k e l, 1928, 158–159; H a u d r y, 1977, 157–159, 208–209; K r y s'k o, 1992.

1912; a u t., 1974, 255–256). Paplitusios buvo ir įvairios prielinksninės konstrukcijos. Taigi Bretkūnas, kaip ir kiti XVI a. raštų autoriai, čia galėjo pasirinkti sintaksines priemones, kurios visai atitiktų originalą ir kartu nepažeistų lietuvių kalbos dėsnių. Ta aplinkybė, kad jis ne vienu atveju ryžosi keisti originalo šalutinius sakinius ar kitas konstrukcijas dvejetainiais vardažodžių linksniais, leidžia manyti, jog XVI a. gyvojoje kalboje pastarieji buvo dar produktyvūs.

Konstrukcijų su dvejetainiais linksniais senovinį pobūdį patvirtina minėtos liaudies dainų paralelės ir aiškūs atitikmenys latvių tautosakoje, plg. *saka mani dzērājiņu* ir pan. (E n d z e l ī n s, 1951, 577–578; G ā t e r s, 1993, 134–135). Tokio tipo konstrukcijų paliudyta ir senuosiuose slavų, germanų, lotynų, graikų, indoiranėnų ir kitų kalbų tekstuose².

Kadangi jos visur yra reliktinės, tad jų vidinės sandaros artimumas tegali būti paaiškintas bendromis, iš indoeuropiečių sakinio struktūros paveldėtomis, ypatybėmis. Ižiūrėti senosios lietuvių kalbos pavyzdžiuose tiesioginę lotynų kalbos įtaką trukdo ne tik skirtingos sandaros atitikmenys lotyniškuose šaltiniuose, bet ir ta aplinkybė, kad po veiksmažodžių, reiškiančių „sakyti“, „žinoti“ dvejetainis akuzatyvas be infinityvo vėlyvajai lotynų kalbai nebuvo įprastas³.

Vardažodinės kilmės formų apoziciniais ryšiais pagrįstos ir dvejetainių linksnių konstrukcijos su dalyviais. Senojoje lietuvių kalboje dalyviai ypač dažnai eina dvejetainių linksnių antruoju nariu. Vien galininko su dalyviu Bretkūno Biblijoje yra apie 1200 pavyzdžių. Tokių konstrukcijų sandara ir vartoseną jau gana plačiai nagrinėta kitur (žr. a u t., 1979, 99–169), čia tik pažymėtina, kad verstiniuose XVI–XVII a. raštuose jomis paprastai buvo verčiamos visai skirtingos struktūros. Tekstuose, verstuose iš vokiečių kalbos, dvejetainis akuzatyvas su dalyviu dažniausiai atitinka originalų šalutinius ir bejungtukius sakinius: Bretkūno Biblijos Senajame Testamente apie 80%, Naujajame Testamente (Liuterio Biblija paremtose dalyse) – apie 26%, Vilento Evangelijose ir Epistolose – apie 35% visų pavyzdžių (plačiau apie tai a u t., 1969, 45–53). Daukšos Postilėje, kur vertėjas itin stengėsi be gyvo reikalo nenutolti nuo lenkiško originalo, apie 9% dvejetainio galininko su dalyviu pavyzdžių atitinka Wujeko šalutinius sakinius ir apie 30% – kitokios sandaros konstrukcijas, skirtingas nuo galininko su dalyviu; turint omenyje Daukšos vertimo techniką, tie nutolimai labai iškalbingi. Iš lotynų kalbos išverstoje Simono Vaišnorio „Žemčiūgoje“, pasak Guido M i c h e l i n i (1991, 210–213), daugumas dvejetainio akuzatyvo atvejų atitinka originalo akuzatyvą su infinityvu, o kai kuriose vietose šia konstrukcija taip pat išversti ir šalutiniai sakiniai bei kitokios sintaksinės priemonės. Visa tai rodo dvejetainio akuzatyvo su

² Pavyzdžių su literatūra žr. a u t., 1974, 203–204.

³ Pasak Ernout-Thomas (1953, 35), lotynų kalboje dvejetainis akuzatyvas be infinityvo aiškinaimojo šalutinio sakinio reikšme paprastai buvo vartojamas su veiksmažodžiais *videre, intelligere, credere, sperare, iudicare, nuntiare, praedicare, docere*. Plg. dar Draeger, 1872, 342–360; Kühner, Stegmann, 1912, 294–295; Riemann, 1927, 74–75.

dalyviais didelį gajumą to meto kalboje. Panašiai sutinka su originalais ir žymiai re-
tesnės dvejetainio genityvo su dalyviu konstrukcijos.

Dvejetainis datyvas su linksniuojamo dalyvio forma, kurio tik likučių pasitaiko tau-
tosakoje, XVI–XVII a. verstiniuose raštuose taip pat daugeliu atvejų atitinka origi-
nalų šalutinius sakinius, pvz.:

Geresnia būtų tam Szmogui, ne gimmusiam BrB Mork 14,21 – *Es were dem selben
menschen besser / das er nie geboren were – bonum erat ei, si non esset natus homo ille;*

Bet Petruai ataiusiam ing Antiochia, passistengiau esch ing akis BrB Gal 2,11 – *da aber
Petrus gen Antiochian kam – Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti.*

Su pirmuoju datyvu panašiai gali būti siejamas ir antrasis vardažodžio datyvas,
pvz.: *welinas daug / ir mums nabagams per daug gal* BrP I 326, plg. dar iš tautosakos:
jai vos gyvai pavyko pro karvę prasprukti LTt 337.

Istoriškai žiūrint, tam tikra dvejetainio linksnio atmaina laikytinas ir vardažodžių
bei dalyvių antrasis nominatyvas. Dabartinėje kalboje jį (kaip ir antrąją akuzatyvą)
linkstama įprasminti kaip tarininį pažyminį (predikatinį atributą). Tarp nominatyvo
formų tokio tipo konstrukcijose, pvz.: *aš našlė likau, vaikai nuogi bėginėja* ir pan., taip
pat konstatuojami seni apoziciniai ryšiai (plg. Fr a e n k e l, 1928, 20–22 su lit.). Pažy-
mėtina, kad dalyvis, einantis antruoju nominatyvu, baltų ir kitose giminiškose kal-
bose buvo nuo seniausių laikų siejamas su veiksmažodžiais, reiškiančiais ne tik
būsenas ir jų kaitą, bet ir fizinę bei psichinę percepciją, mąstymą bei kalbėjimą:
(jis) manė žinąs, jautė sergąs, brolis sako(si) negirdėjęs ir pan. Nors tokios konstruk-
cijos, vadinamos tradiciniu *nominativus cum participio* terminu, turi aiškių atitik-
menų seniausiose giminiškų kalbų (sen. bažn. slavų, sen. indų, graikų) paminkluose,
tačiau verstinių XVI–XVII a. lietuviškų raštų originaluose atitinkamos struktūros
konstrukcijų visai nerandame. Visos dvejetainio nominatyvo su dalyviais konstruk-
cijos minėtuose raštuose (o jų užfiksuota apie 500) pavartotos verčiant kitokios
sintaksinės sandaros pasakymus. Pavyzdžiui, Bretkūno Biblijos dalyse, verstose iš
vokiečių kalbos, nominatyvas su dalyviu dažniausiai atitinka Liuterio Biblijos pri-
jungiamųjų sakinių šalutinius dėmenis, bejungtukius sakinius, rečiau – infinityvi-
nes bei kitokias konstrukcijas. Atitinkamose Vulgatos vietose taip pat randame
skirtingas sintaksines priemones, plg.:

ghis deiosi tho negirdins I Sam 10,27 – *er thet als hōre ers nicht – Ille vero dissimula-
bat se audire;*

kaip galli sakiti (nubr. -es) manne milins Teis 16,15 – *Wie kannstu sagen / du hast
mich lieb – Quomodo dicis quod amas me.*

Taisant vertimo rankraštį, dvejetainiu nominatyvu su dalyviu kai kur keisti šaluti-
niai sakiniai, pavartoti vokiško originalo pavyzdžiu, pvz.:

Wire, er szinai, bau tu ischganisi (nuo *bau* pabraukta, paraštėje: *ischganisens*) *Mo-
teri?* I Kor 7,16 – *was weissestu ob du das weib werdest selig machen? – aut unde scis,
vir, si mulierem salvam facies?*

Nes tikusi kaip (pabr., viršuje iog) te pareisiu (pabr., paraštėje: pereisens) ir ius regesens (tais. iš regesiu) Rom 15,24 – ich hoffe das ich dadurch reisen vnd euch sehen werde – spero quod praeteriens videam.

Panašiai taisyta ir kitose rankraščio vietose: Rom 7,15; Tit 1,16; Filip 2,23; 3,13; I Kor 4,7; Sir 32,12; II Kron 19,6. Priešingų atvejų, kur dvejetainis nominatyvas su dalyviu būtų taisyta į šalutinį sakinį, Bretkūno Biblijos rankraštyje nepastebėta, nors beveik visur vertėjas galėjo vartoti šalutinius sakinius nenutoldamas nuo originalo. Matyt, vertėjas jautė, kad dvejetainis nominatyvas (kaip ir akuzatyvas) lietuvių kalbai būdingesnis už prijungiamąjį aiškinamąjį sakinį.

Lenkų kalbos šalutiniai sakiniai dvejetainiu nominatyvu su dalyviais išversti ir ke-liolikoje Daukšos Postilės vietų, pvz.: *ręgis éssąs didimę smurtę* 80₂₃ – *widzi że iest w wielkim niebiespieczeństwie* W₂ 87. Daugumas šios konstrukcijos pavyzdžių atitinka lenkiškojo originalo infinityvines konstrukcijas (ypač skolintą iš lotynų kalbos *accusativus cum infinitivo*, žr. a u t., 1978, 14–16). Turint omenyje Daukšos polinkį kuo tiksliau išlaikyti originalo sakinių sintaksinę sandarą ir nutolti nuo jos tik tada, kai ji prieštarauja lietuvių kalbos dėsniams, dvejetainio nominatyvo pasirinkimas čia yra itin reikšmingas.

Simono Vaišnorio „Žemčiūgoje teologiškoje“ nominatyvu su dalyviu verstos lotyniškojo originalo *accusativus cum infinitivo* konstrukcijos (žr. Micheli ni, 1991, 211), plg.: *tikeimu girressi teisus essa* 93b – *se fide iustos esse gloriantur* 139.

Taigi verstinių tekstų gretinimas su originalais rodo ne tik autochtonišką lietuvių kalbos dvejetainių linksnių pobūdį, bet ir jų didelį produktyvumą XVI–XVII a. Matyt, tuo metu gyvojoje kalboje dvejetainiai linksniai su dalyviais daugeliu atvejų atlikdavo tas funkcijas, kurias vėliau perėmė prijungiamųjų sakinių šalutiniai dėmenys su įvairiais jungtukais. Dar didesnis dvejetainių linksnių vaidmuo turėjo būti prieš rašytinės tradicijos pradžia.

Senųjų raštų duomenys leidžia rekonstruoti ištisą dvejetainių linksnių sintaksinę paradigmą. Ją schemiškai būtų galima pailiustruoti keliais sakinių tipais, toliau pateiktais ta tvarka, kuria buvo aptartos atitinkamos konstrukcijos:

Acc. : *Girdėjom jį laimingą / grįžusį*

Gen. : *Nematėm jo pikto / grįžtančio*

Dat. : *Juokias seniui girtam / sergančiam*⁵

Nom. : *Jis jaučiasi silpnas / sergąs*

Ši paradigma, pagrįsta linksnių formų senoviškais apoziciniais tarpusavio ryšiais ir semantine priklausomybe nuo veiksmazodžio, gali būti laikoma išeities modeliu: joje lyg užprogramuoti tolesnės raidos procesai, sąlygojami sintaksinių ryšių pergru-pavimo – reanalizės⁶. Stiprėjant veiksmazodžių tranzityvumui ir gramatiniam links-

⁵ Plg.: *Sennam, girtam jūkis, o aklam raiszam nessijūkis* BŽ 73 (žr. dar Lebedys, 1956, 372; LKŽ I 420)

nių valdymui, pirmojo iš dvejetainių linksnių semantinis santykis su veiksmažodžiu, kurį galima pažymėti schema $V \rightarrow N_1 - N_2$, buvo perprasmintas kaip abiejų linksnių, einančių įtrauktinio sakinio ekvivalentu, frazinė priklausomybė, t. y. $V \rightarrow (N_1 - N_2)$.

Dvejetainio akuzatyvo, genityvo, datyvo konstrukcijų reanalizė vyko tuo pačiu būdu, tačiau dėl skirtingos šių linksnių semantinės funkcijos (rolės) akuzatyvinės ir genityvinės konstrukcijos buvo įprasminotos kaip aiškinamųjų, o datyvinės – kaip aplinkybinių įtrauktinių sakinių atitikmenys. Tai sukėlė ištisą tolesnių pakitimų grandinę.

Pakitus sintaksinių ryšių pobūdžiui, dvejetainius linksnius su dalyviais pradėta vartoti nepriklausomai nuo veiksmažodžių junglumo. Tuo būdu dvejetainio datyvo pagrindu susidarė vad. absoliutinio datyvo konstrukcija. Joje neteko prasmės ir dalyvio derinimas linksniu su vardažodžiu ar įvardžiu, tad daugumoje datyvinių konstrukcijų senoji priebalsinio kamieno datyvo forma dar gerokai prieš raštijos pradžią sustabarėjo, virto padalyviu. Pastarasis jau rašytinės tradicijos laikotarpiu įsitvirtino ir išplito taip pat reintegruotose akuzatyvinėse ir genityvinėse konstrukcijose. Dvejetainis nominatyvas su dalyviu savo ruožtu padėjo pamatą netiesioginei nuosakai.

Tolesnis tų konstrukcijų raidos etapas – jų laipsniškas keitimas prijungiamųjų sakinių šalutiniais dėmenimis su asmenuojamosiomis veiksmažodžio formomis.

Čia paminėtas senosios lietuvių kalbos sintaksinės sistemos fragmentas yra tik vienas iš daugelio pavyzdžių, kaip verstinių tekstų duomenys padeda ne tik nustatyti tam tikrų konstrukcijų vartosenos produktyvumą XVI–XVII a. gyvojoje lietuvių kalboje, bet ir geriau suprasti svarbius sintaksinės sistemos raidos procesus. Žinoma, tam būtina ištirti verstinių raštų santykį su originalais. Nesugretintų su pirminiais šaltiniais verstinių tekstų duomenys apie senosios lietuvių kalbos sakinio sandarą beveik nieko pasakyti negali, jų analizė, kaip teisingai rašo Guido Michelinis (1994, 12), „nesiekia toliau kaip fonologijos ir ženklų signifikantų lygmenis“. Tiksliai sistemingas gretinimas su originalais leidžia išskirti savitas raiškos priemones ir atrakinti verstinius XVI–XVII a. raštus istorinei sintaksei.

Reikiamas sąlygas tokiems tyrimams gali sudaryti verstinių senųjų raštų kritiniai leidimai, kuriuose lietuviški tekstai būtų pateikti pagrečiui su vertėjų naudotais originalais. Deja, tokių leidimų teturime keletą, svarbiausi iš jų – Juozo Balčikonio (1939) parengtas Petkevičiaus katekizmas, Vidos Jakštienės ir Jono Palionio (1995) – Daukšos katekizmas, Guido Michelinis (1997) – Vaišnorų verstų poleminių traktatų rinkinys „Zemczuga Theologischka“. Neturime net pirmosios spausdintos lietuviškos knygos autoriaus Mažvydo raštų kritinio leidimo su originalų tekstais, daugelio giesmių pirminiai šaltiniai dar nėra nustatyti. Juos iki galo išaiškinti ir išleisti turėtų būti pirmiausias uždavinys.

⁶ Apie reanalizės vaidmenį kalbos sintaksinės sandaros raidai žr. Langacker, 1977; Harris, Campbell, 1995, 61–65

Puikus verstinių tekstų santykio su originalais tyrimo pavyzdys galėtų būti Joche-
no R a n g e' s (1992) veikalas apie Bretkūno Biblijos vertimą. Jo autorius nuoseklių
teksto studijų pagrindu yra jau parengęs kritinį komentuoatą Bretkūno išversto Nau-
jojo Testamento leidimą. Iš XVI–XVII a. raštų, kurių kritinius leidimus su šaltiniais
būtų galima parengti jau artimiausiais metais, visų pirma minėtinos Vilento Evange-
lijos ir Epistolos bei Jaknavičiaus Evangelijos. Visiškai įmanoma artimoje ateityje
fotografuotiniu būdu išleisti ir anoniminę 1600 m. Postilę (vad. Morkūno Postilę) su
lenkišku Mikalojaus Rejaus originalo tekstu. Pastaruoju metu Ginos K a v a l i ū n a i -
t ė s (1997) išaiškintas Chylinskio Naujojo Testamento olandiškas šaltinis (1637 ar
1657 m. Statenbijbel leidimas) sudaro sąlygas tiksliai nustatyti šio didelio XVII a.
lietuvių kalbos paminklo santykį su olandišku ir lenkišku originalais. Labai svarbu
nuosekliai ištirti Daukšos Postilės santykį su antruoju ir trečiuoju Wujeko Mažosios
Postilės leidimais, kuriais abiem naudojosi vertėjas. Vis dar laukia tyrinėtojų iki šiol
neatsakytas klausimas: kurie šaltiniai ir koku mastu panaudoti Bretkūno Postilei ir
1573 m. Wolfenbüttelio Postilei? Manau, kad rakto vaidmenį čia galėtų turėti Bret-
kūno Postilės dalis, vadinama Pasija ir neabejotinai versta iš kurio nors tuo metu
vartoto pamokslų ar kitų tekstų rinkinio. Suradus Pasijos originalą, pasidarytų aiš-
kesnis kelias ir prie kitose vertimo vietose vartotų šaltinių. Nuo to, kaip pavyks atlikti
tuos uždavinius, labai priklauso lietuvių kalbos istorinės sintaksės ir kartu istorinės
kalbotyros pažanga.

DIE BEDEUTUNG DER ALTLITAUISCHEN ÜBERSETZUNGEN (16.-17. Jh.) FÜR DIE HIS- TORISCHE SYNTAX

Zusammenfassung

Die systematische Gegenüberstellung der altlitauischen Texte und ihrer deutschen, polnischen, la-
teinischen u.a. Originalquellen ermöglicht die eigenständigen syntaktischen Strukturen von den
Lehnübersetzungen abzusondern. Die Abweichungen von den Modellen des kanonisierten Originals,
die in den Texten der unruhigen Reformationsperiode vorliegen, beweisen die Produktivität gewisser
altertümlicher Wendungen, die später von den neueren verdrängt wurden.

Die Konstruktionen mit doppeltem Kasus (*casus duplex*) betrachten wir als ein Beispiel der syntak-
tischen Archaismen, die ausgesondert werden aufgrund der Konfrontation der altlitauischen Überset-
zungen und ihrer Originalquellen. In den Schriften von Bretkūnas, Daukša u.a. wird der von *verba*
percipiendi, dicendi u.a. abhängige doppelte Accusativ, Genitiv bzw. Dativ in den Fällen verwendet,
wenn in den Originalen Nebensätze oder andersartige Konstruktionen vorliegen, vgl.: *szinna anus (ios)*
negiwus '(sie) wissen jene (Acc) tot (Acc)' BrB Bar 6,41 – *sie wissen/das kein Leben in jnen ist Luth –*
quasi possint sentire qui non habent motum Vulg; *Neweisdekēt mane teip iūdos* 'nicht schaut mich (Gen.)
so schwarz (Gen.)' Cant 1,6 – *Sehet mich nicht an das ich so schwarz bin* Luth. – *Nolite me considerare*
quod fusca sim. Aufgrund solcher Konstruktionen ist das ursprüngliche Paradigma der Doppelkasus
rekonstruiert. Ihre diachronische Untersuchung erlaubt zu schließen, daß die Doppelkasus (besonders
wenn als zweite Glied ein Partizip auftritt), die im appositionellen Verhältnisse zueinander stehen, im
Urbaltischen die Funktion der späteren explikativen Nebensätze erfüllten.

Wegen des besonderen Wertes der Originalquellen für die Untersuchung der altlitauischen Syntax, ist die Genaustellung des Vorlagetextes der Übersetzungen des 16.–17. Jh. und ihre kritische parallele Edition eine dringende Aufgabe der heutigen baltischen Sprachwissenschaft.

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

- BrB – Biblia tatau estu Wissas Schwentas Raschtas Lietuwischkai pergulditas per Janą Bretkuną ... Karaliaucziue (1579–1590).
BrP – Postilla tatau estu Trumpas ir prastas ischguldimas Euangeliu ... Per Iana Bretkuna ... Karaliaucziue ... 1591.
BŽ – Lexicon Germanico-Lithvanicvm et Lithvanico-Germanicvm ... von Iakobo Brodowsky.
KlpD – Klaipėdiškių dainos. Surinko Jonas Pakalniškis, Vilnius, 1908.
LKŽ I² – Lietuvių kalbos žodynas, I, Vilnius, 1968.
LTt – Lietuvių tautosaka. Užrašyta 1944–1956. Vilnius, 1957.
VD I – Vestuvinės dainos 1. Piršlybų dainos (Lietuvų liaudies dainynas II), Vilnius, 1983.
W₂ – Postilla Catholiczna mnieysza ... Przez D. Iakuba Wuyka ... W Poznaniu ... 1582.

LITERATŪRA

- Ambrasas V., 1969, Galininkas su dalyviu senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose, – LKK IX 41–46.
Ambrasas V., 1974, Galininko su dalyviu (accusativus cum participio) struktūra ir vartosena senojoje lietuvių kalboje, – LKK XV 195–275.
Ambrasas V., 1978, Lietuvių kalbos vardininko su dalyviu (nominativus cum participio) struktūra ir raida, – LKK XVIII 7–67.
Balčikonis J. (pareng.), 1939, Polski z Litewskim Katechism... Malcherá Pietkiewiczza... 1598 (fotografuotinis leidimas).
Draeger A., 1872, Historische Syntax der lateinischen Sprache, II, Leipzig.
Endzelīns J., 1951, Latviešu valodas gramatika, Rīga.
Ernout A., Thomas F., 1953, Syntaxe latine, Paris.
Fraenkel E., 1928, Syntax der litauischen Kasus, Kaunas.
Gāters A., 1993, Lettische Syntax. Die Dainas, Herausgegeben von H. Radtke, Frankfurt a. M. etc.
Harris A. C., Campbell L., 1995, Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective, Cambridge.
Haudry J., 1977, L'emploi des cas en védique, Lyon.
Hermann E., 1926, Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze, Jena.
Jakštienė V., Palionis J. (pareng.), 1995, Mikalojaus Daukšos 1595 m. katekizmas, Vilnius.
Kavaliūnaitė G., 1997, Istoriografinis Samuelio Boguslavo Chyliniskio Biblijos vertimo kontekstas ir vertimo šaltinio problema, – Lituania, III, 74–83.
Krys'ko V., 1992, Dvojnoj ob'ektnyj vinitel'nyj v balto-slavjanskom, – Linguistica Baltica, I, 11–24.
Kühner R., Stegmann C., 1912, Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache, II 1, Hannover.
Langacker R. W., 1977, Syntactic reanalysis, – Ch. N. Li (ed.), Mechanisms of syntactic change, Austin, 59–139.
Lebedys J., 1956, Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII amžiuje, Vilnius.
Lebedys J., 1963, Mikalojus Daukša, Vilnius.
Michelini G., 1991, Le traduzioni dal latino di un volume lituano del 1600, Potenza.
Michelini G., 1994, Lietuvių kalbos senųjų raštų lingvistinės analizės klausimai, – Lituania, III, 12–17.

Michellini G. (pareng.), 1997, Simono Vaišnorio 1600 metų Žemczuga Theologischka ir jos šaltiniai, Vilnius.

Palio n i s J., 1967, Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a., Vilnius.

R a n g e J., 1992, Bausteine zur Bretke-Forschung. Kommentarband zur Bretke-Edition (NT), Paderborn etc.

R i e m a n n O., 1927, Syntaxe latine d'après les principes de la grammaire historique, Paris.

T a n g l E., 1928, Der Accusativus und Nominativus cum Participio im Altlitauischen, Weimar.